

К. І. ПРИХОДЧЕНКО (д-р пед. наук, проф.)
Донецький національний технічний університет,
Г. В. ГОРПИНЧЕНКО (викладач)
Приазовський державний технічний університет

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблему особливості виховання моральних якостей дітей молодшого шкільного віку. Особлива увага приділяється виховній діяльності як творчому процесу, що має на меті вдосконалення форм та методів розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: виховання, мораль, естетика, праця, колектив.

Постановка проблеми. Проблемою сучасної освіти і виховання, на думку В.О.Сухомлинського є те, що людина, яка здобула хорошу освіту не хоче брати участь в процесі матеріальної праці. Наше суспільство, наші викладачі та вихователі повинні зрозуміти, що функція освіти змінилася. Освіта перестала бути засобом звільнення від праці. Навпаки, сьогодні треба виховати не просто практичну і етичну готовність до праці, але й прагнення, бажання, потяг присвятити їй все своє життя [1]. Одним із перспективних напрямів збагачення вітчизняної теорії й практики виховання майбутніх поколінь становить виховання творчої, здатної до праці особистості. В.О.Сухомлинський наполягав на необхідності виховувати у дітей моральні якості через формування працелюбності, обов'язків, відповідальності за виконання доручення. Він поставив особистість у центр виховного процесу. Основою його концепції є повага й довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний моральний вибір.

Мета та завдання. Метою статі є розкрити погляди видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського на виховання моральних якостей через працю у молодших школярів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Багатогранна педагогічна спадщина В. Сухомлинського стала предметом дисертаційних досліджень, життєвий шлях та педагогічна діяльність всебічно відображена в працях Р.Вейс, О.Сухомлинської, Г.Кіт, Г.Тарасенко, О. Семеренської та інших [1-7].

Основний зміст статті. Проблема морального виховання є актуальною і сьогодні, особливо в період становлення української самостійності, соборності, незалежності. Моральне виховання молодших школярів - розглядається нами як невід'ємна частина національного виховання, визначальним чинником якого є успадкування молодим поколінням багатства духовної скарбниці народу, його самобутньої ментальності.

Процес морального виховання – це сукупність послідовних взаємодій вихователя та колективу вихованців, спрямованих на досягнення ефективності та якості педагогічної діяльності та належного рівня моральної вихованості особистості школяра відповідно ідеалу сучасного та майбутнього суспільства. Моральне виховання тісно пов'язане з естетичним. Люди, особливо діти, які виховуються у відповідності з внутрішніми їх потребами непомітно, природно й просто, засвоюють практику чесних вчинків раніше, аніж починають розуміти зміст поняття «чесність». В такій системі будь-яка моральна настанова позбувається навмисності, а тому починає виступати в формі усвідомлення особистої практики моральної поведінки. При цьому, в даному процесі одночасно діють дві підсистеми свідомості: моральна та естетична. Особливою мірою це стосується молодших школярів, вік яких є однаково чутливим для засвоєння моральних і естетичних надбань народу. В. Сухомлинський трактував виховну діяльність як творчий процес, що має на меті розвиток форм та методів для вільної експресії школярів. Він мав бачення ролі соціального середовища, у якому формується особистість дитини [2]. Проблема виховання розглядається В.О.Сухомлинським у навчально-виховній роботі, яка націлена на формування у молодших школярів високих моральних та етичних якостей. Центральний стрижень, без якого немислима гармонійна, всебічно розвинена особистість — це людяність. Саме до цього

стрижня прив'язуємо все, що отримується дитиною в житті взагалі, в школі, в позакласній роботі. «Без етичної чистоти втрачає сенс все — освіта, духовне багатство, трудова майстерність, фізична досконалість» [2, с. 39]. В.О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що осередням моральності є ідея етичного боргу: людини перед людиною, суспільством, Вітчизною; батьком і матір'ю перед своїми дітьми і дітей перед батьками; окремої особи перед колективом і перед вищими етичними принципами.

Виходячи з концепції вирішальної ролі виховуючого середовища в моральному розвитку дитини, В. Сухомлинський зазначав: „Моральна свобода – велике людське багатство, але це багатство стає благом, якщо людина усвідомить себе як частинку колективу, суспільства, народу, розуміє спільні для всіх людей інтереси й потреби, підкоряється власному почуттю обов'язку й на основі особистого розсуду, особистого бажання, особистої волі робить так, як уважає за потрібне колектив, суспільство, народ” [3, с. 266].

Розвиваючи гуманістичну суть педагогіки А. Макаренка, Василь Олександрович найголовнішим принципом життя виховуючого колективу вважав розвиток гуманістичних взаємин між дітьми, створення здорової духовної спільності разом з повагою до кожної особистості, її індивідуальних особливостей. Особливу увагу педагог приділяв взаємному духовному збагаченню дітей, культивуванню турботи про кожного члена колективу: „Добррозичливість, розумна доброта – ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу, головним тонутом взаємин педагога й дітей. Яке це прекрасне слово й водночас яке це глибоке, складне, багатогранне людське ставлення – доброзичливість” [3, с. 432]. Отже, на думку В. Сухомлинського, колектив існує тільки за умови турботливого й чуйного ставлення дитини до дитини.

Таким чином, правильне колективістське виховання має свої великі переваги як фактор залучення дітей до найважливіших моральних цінностей. Саме в колективі шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Спеціальна робота з розвитку індивідуальних інтересів має охоплювати перш за все тих дітей, які мало виявляють себе у колективній діяльності, які постійно сумніваються у своїх силах, і, звичайно, дітей із послабленим здоров'ям, яким важко виконувати всі шкільні завдання. Для цього:

- організуємо різні види діяльності, у яких учні могли б випробувати себе у різних варіантах дій;
- намагаємося кожную справу, якою займається учень, зробити для нього особистісно значущою, щоб він бачив у своїй роботі суспільний, колективний смисл та особистісну зацікавленість;
- намагаємося постійно розкривати учням, як багато вони значать один для одного, як вони повинні бережливо та відповідально ставитися один для одного. Треба показати дітям, у чому полягає взаємна відповідальність, як вона допоможе усім досягти успіху, як це необхідно для подальшої життєвої діяльності;
- поважаємо інтереси учнів, допомагаємо розкритися кожній особистості, створюємо творчі умови співробітництва по-різному обдарованих учнів.

У зв'язку з проблемою виховання морально розвиненої особи отримує розкриття необхідності формування «високої педагогічної культури сім'ї», основним методом формування якої є проведення етичних бесід, присвячених високій місії матері і батька. «Суспільство – це величезний дім, споруджений з маленьких цеглинок – сімей. Міцні цеглинки – міцний дім, крихкі цеглинки – о, це небезпечно для суспільства явище. А крихкість ця полягає найчастіше у безвідповідальності» [2, с.82]. Виховання в дітей вдячності як моральної якості В.О.Сухомлинський вважав першим завданням батьків. Думки Василя Сухомлинського про виховання вдячності збігаються з думками Григорія Сковороди, який був переконаний у тому, що виховання дітей є головним обов'язком дорослої людини – навчити дітей добру. Григорій Сковорода підкреслював, що в батьків має бути три обов'язки: благо породити, турбуватися про здоров'я дітей, навчити їх вдячності – уміттю поєднувати особисті інтереси з інтересами інших людей, любити їх і бути вдячними їм [2, с. 132]. Василь Сухомлинський говорив про те, що виховання моральних якостей у дітей, серед яких найважливішою є людська любов, залежить від стосунків у родині: «Люблячи своїх дітей,

учіть їх любити вас, – ось одна з наймудріших істин материнства і батьківства» [3, с. 205].

Провідну роль у вихованні моральних якостей всебічно розвиненої особистості В.О.Сухомлинський додає необхідності перетворення освіти в найважливішу життєву цінність. У зв'язку з цим педагог працював над формуванням у школярів допитливості, прагненням до практичної готовності до освіти і самоосвіти. Використовував у просвітницькій роботі оповідання та казки, рекомендував викладачам добирати подібні твори й аналізувати їх. У своїй праці «Як виховати справжню людину», яку Василь Сухомлинський хотів би бачити настільною в кожній родині, він розробив «Десять Не можна» [4, с. 202 – 203].

Пріоритет в своїй педагогічній системі Сухомлинський приділяв, як ми вже відзначали, моральному та етичному вихованню, яке базується на відчутті справедливості: «Справедливість – це основа довіри дитини до вихователя» [5, с. 87]. При цьому основним методом вважав слово, але не повчальне або пригнічуюче, а доброзичливе. Він створив цілу теорію слова і його дії на свідомість і поведінку дитини. Слово, на думку Василя Олександровича, має бути змістовним, мати глибокий сенс, емоційне насичення, повинно бути звернено до конкретного учня і відрізнятися правдивістю, воно здатне зробити людину щасливою і нещасною. Створення казок дітьми – це один із засобів пробудження в них пізнавального інтересу, розвитку моральних якостей особистості. З казки починаються перші уявлення про добро і зло, про справедливість і несправедливість, казка виховує любов до рідної землі. Завдяки казці учні оволодівають різноманітними знаннями у сфері щоденної практики, моральності, естетичних відносин. Для молодших школярів вона стає засобом осмислення, обмірковування та пояснення явищ дійсності.

Педагогічна функція казок полягає і в можливості використати їх для розв'язання багатьох моральних проблем. Впливаючи на поведінку дитини, вчителів не завжди достатньо пояснити певні правила і норми. Знання про те, як поводитися, мають перетворитися на переконання, а для цього їм треба пройти через почуття дитини, "включити" її емоційний досвід. Знайомлячись із казкою, діти звикають вірити в добро і красу. А саме цього і не вистачає нашому молодому поколінню.

Значну увагу в вихованні Сухомлинський приділяв вихованню в дітей працелюбності й обов'язку як моральних якостей. Нормальне, гармонійне виховання особистості можливе тільки за умови, коли до елементарних життєвих потреб людини приєднується сильніша, тонша, мудріша спонука – обов'язок. Чим раніше входить у людське життя поняття обов'язку, формуючи інші, вищі потреби, що випливають з нього, тим благородніша, духовно багатша, морально чистіша, чесніша буде дитина. Учитель Сухомлинський наполягав на необхідності виховувати у дітей обов'язок через працю. Трудові доручення сприяють формуванню працелюбності, обов'язків, відповідальності за виконання доручення. Трудове виховання формує працелюбну особистість, яка свідомо і творчо ставиться до праці, як життєвої потреби, вищої цінності людини і суспільства. У процесі трудового виховання діти засвоюють трудові уміння, навички культури розумової та фізичної праці, умілого господарювання, підприємництва. Вони залучаються до сучасних досягнень техніки, вчать працювати на найпоширеніших машинах, поводитися з різними інструментами, технічними пристроями, що створює передумови для підготовки школярів до праці в сучасному виробництві, а також до життя в суспільстві, всі сфери якого пронизує техніка, яка постійно ускладнюється. Трудове виховання ґрунтується на принципах:

- єдності трудового виховання і загального розвитку особистості (морального, інтелектуального, естетичного, фізичного);
- виявлення і розвиток індивідуальності в праці;
- високої моральності праці, її суспільно корисної спрямованості;
- залучення дитини до різноманітних видів продуктивної праці;
- постійності, безперервності, посиленості праці;
- наявності елементів продуктивної діяльності дорослих у дитячій праці;
- творчого характеру праці;
- єдності праці та багатогранності життя.

Озброєння школярів знаннями в процесі вивчення програмного матеріалу навчальних предметів також відбувається на основі зв'язку з виробництвом і працею. Відсутність зв'язку

між навчанням і працею школярів залишає вчителя важливого засобу підвищення якості знань і активності процесу навчання. На уроках учень оволодіває науковими поняттями, законами, засвоєння яких не можна звести до простого заучування. Виховання у дітей правильного гармонійного взаємовідношення матеріальних і духовних потреб, культури бажань, розкриває шляхи формування психологічної готовності до праці. Важливе значення має те, що «зв'язок праці і знань полягає в тому, що культура думки виховує культуру взаємодії людини з природою» [3, с. 87].

В процесі навчання молодших школярів праці велику роль відіграє опора на їх особисті спостереження і особистий досвід. При поясненні нового матеріалу і повторенні вивченого звертання до фактів і явищ, з якими діти стикаються на практиці, в процесі праці. Це не тільки допомагає міцному засвоєнню навчального матеріалу і розумінню навчальних основ виробництва, а й розвиває спостережливість, просторові уявлення, уяву як необхідний акт творчості.

В цілому, ми відзначаємо загальні принципи конструювання освітнього процесу на основі гуманістичних цінностей: принцип свободи; принцип створення ненасильницького розвиваючого соціально-педагогічного середовища; принцип насичення життєдіяльності освітньої установи новим змістом, толерантно орієнтованим; принцип особового підходу до всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, ефективність процесу засвоєння моральних знань молодшими учнями, поряд із формуванням відповідних уявлень і понять, передбачає цілеспрямовану роботу, що сприяє формуванню в учнів: вміння правильно сприймати моральну ситуацію; вміння давати адекватну оцінку моральній ситуації, що аналізується; вміння правильно визначити мотиви морального вчинку; вміння співпереживати, співчувати іншій людині; особистісного ставлення до тих чи інших моральних ситуацій; моральних потреб діяти певним чином, відповідно засвоєним моральним знанням. Усе це сприяє поступовому формуванню у дітей уміння до самостійного морального вибору.

Вивчаючи спадщину В.О.Сухомлинського, замислюючись над витоками його педагогічної творчості, мимоволі ставиш собі питання: що ж головне, визначаюче в його педагогіці, яка рушійна сила його творчості. Думаю, кожен з нами погодиться — цією головною і визначаючою була ЛЮБОВ до дитини.

Список використаної літератури

1. Семеренська О. В. В.О. Сухомлинський і концепції виховання Заходу /О. В. Семеренська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – Ч. II, № 7 (194). – С. 120-129.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський – К.:Радянська школа, 1978. – 263 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 2. – 655 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 4. – 640 с.
5. Приходченко К. І. Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості / К. І. Приходченко // Освіта Донбасу. – 2002. – № 1. – С. 50-56.
6. Кіт Г.Г. Українська народна педагогіка / Г.Г.Кіт, Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2008. – 302 с.
7. Вейс Р. Індивідуум і «Е» теорія освіти: попередні начерки нової науки / Р. Вейс // Рідна школа – 1997. – № 1. – С. 24.
8. Сухомлинська О. В. Ідеї свободи у вихованні в європейській педагогічній спадщині і В. О. Сухомлинський: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю від дня народження В.О. Сухомлинського. / О. В. Сухомлинська. – К., 1993. – С. 110.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2012.

Е. И. Приходченко, А. В. Горпинченко. В. А. Сухомлинский о воспитании моральных качеств подрастающей личности.

В статье рассмотрена проблема особенности воспитания моральных качеств детей младшего школьного возраста. Особенное внимание уделяется воспитательной

деятельности как творческому процессу, что имеет целью усовершенствование форм и методов развития детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: *воспитание, мораль, эстетика, работа, коллектив.*

K. Prikhodchenko, A. Gorpinchenko. V. Sukhomlinsky about Moral Education of the Rising Generation.

The problem of education of moral qualities of children of junior school is considered in the article. The special attention is paid to education activity as to the creative process aimed at improvement of forms and methods of development of children of junior school.

Keywords: *education, moral, aesthetics, work, collective.*